

УДК 94(477):050"1907/1914"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.128.1.03>

І. Боровець, студентка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УКРАЇНЬСЬКА ПЕРІОДИКА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1907 – 1914 РР.): ІДЕЇ АВТОНОМІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється обґрунтування ідеї автономії України на сторінках української періодики 1907 – 1914 років у Російській імперії, що є частиною політичної складової "українського питання". Метою дослідження є всеосяжне охоплення і комплексний розгляд матеріалів щодо ідеї автономного устрою, опублікованих в українських періодичних виданнях в Російській імперії (1907 – 1914). У статті розкрито погляди української інтелігенції на передумови виникнення потреби автономного устрою. Зроблено узагальнення щодо причин виступів за автономію України. Дослідження розкриває питання потенційних національно-територіальних меж нового утворення. Прослідковано активність окремих видань у публікаціях матеріалів, пов'язаних із вимогами щодо автономії України. Виокремлено показники економічного становища українських територій, котрі автори визначали як одну з основних причин автономістських вимог. Стаття розкриває як позитивні, так і негативні позиції авторів періодичних видань у питанні встановлення автономного устрою для України. Дослідження розкриває зміст окремих автономістських проектів, що були оприлюднені на сторінках української періодики. Розглянуто дискусії щодо обрання типу автономного устрою для українських територій. Висвітлено варіанти перерозподілу владних повноважень між центральними імперськими та місцевими органами влади.

Ключові слова: українська періодика, політичні вимоги, автономія України, проекти.

Розвиток українського національного руху на початку ХХ століття спричинив піднесення національної ідеї, котра не обмежувалася лише культурницькими викликами. Її частину становили також політичні вимоги. Важливу роль у поширенні цих вимог відіграла українська періодика. Найбільшого розмаху пропаганда національної ідеї на сторінках національних газет та журналів набула у період революції 1905–1907 років у Російській імперії. Однак навіть за умов наступу реакції політичні вимоги українського суспільства не зникли, а лише зменшили свої оберт. Це яскраво простежується на шпальтах українських періодичних видань 1907–1914 років.

Особливе місце серед політичних домагань посіла проблема автономії українських територій. Висвітлення цього питання українською періодикою було одним із важливих кроків на шляху еволюції поглядів вітчизняної інтелігенції щодо національного державотворення.

В історіографії проблема політичного майбутнього України на сторінках української періодики в Російській імперії (1907 – 1914 рр.) практично не висвітлена. Серед наукових досліджень переважають праці, присвячені або окремим виданням, або загальним оглядам періодики, в яких коротко характеризується тематика публікацій газет та журналів. До узагальнюючих праць належать колективна монографія Гутковського В., Крупського І. та Федоришина П. "Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. – 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція" [8], посібник "Історія української дожовтневої журналістики" [13], колективна монографія "Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра" [39]. Проблемам політичних вимог на сторінках української періодики присвячені дисертаційні дослідження І. Крупського ("Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.)") [15] та О. Яцини ("Національно-культурний рух 1907 – 1914 років і українська преса" [46]). Однак автори розглядають питання автономного устрою України поверхнево. Дослідженню окремого видання присвячені роботи А. Кобинець ("Громадська думка" / "Рада" (1905 – 1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї [14]), П. Опанащука (Роль газети "Рада" в національному відродженні українського народу (1906 – 1914 рр.) [21]). Таким чином, проекти реформи політичного статусу території України у складі Російської імперії не знайшли належного аналізу в історіографії.

Метою дослідження є комплексне розкриття та узагальнення матеріалів з проблеми автономного устрою України, опублікованих на сторінках української періодики у Російській імперії (1907 – 1914 рр.).

Найяскравіше автономістські тенденції простежуються на сторінках "Слова". С. Петлюру за це притягнули до судової відповідальності [8, с. 88–89]. Дописувачі "Дзвіну" підтримували твердження, що українство опозиційне російським державним порядкам [9, с. 233].

Потреба автономії для українських територій обґрунтовувалася найрізноманітнішими доказами. Зверталася увага на відсутність рівності між різними народами (націями) одної держави. "Національна неволя робить мертвим все, що хоче жити і буйно розвиватися, вялить і сушить все, що має цвісти пишним квітом", – зазначав М. Порш у "Слові" ("Про національну неволю та про те, як з неї визволитися") [33, с. 6–7].

Д. Донцов на сторінках "Української хати" наводить вислів одного корсиканця, який, на його думку, чудово пасував до української дійсності: "Сконати в боротьбі – се не зле. Але загинути в болоті, задушеним чиеюсь брудною рукою!" [11, с. 317] У попередньому номері видання зазначалося, що любов до України повинна змусити її патріотів пожертвувати любов'ю до інших географічних одиниць [43, с. 350].

М. Порш у статті до "Літературно-наукового вісника" виділив шлях назрівання потреби автономного устрою: "В міру того як завдання порядкування розширює ся, а абсолютна держава перетворює ся в правну, виникає в розвитку сучасної держави тенденція передавати де-які загальнодержавні справи місцевим комунам і спілкам". Таким чином поступово виростає самоврядування. У великих районах з особливими індивідуальними рисами самоврядування стає замало. Так виникає потреба автономії [31, с. 347–348]. Цю ж тему М. Порш продовжив на сторінках "Слова". У статті "Автономія України" мова велася про те, що для хорошого управління місцевого самоврядування замало, оскільки значно зросла різниця в місцевому житті частин держави, в їхньому господарстві, побуті, культурі [22, с. 7–8].

Логіка необхідності автономного устрою розкривалася на сторінках "Української Жити". Через виконання закону 17 жовтня відбулося підняття на вищий рівень регіональних інтересів. Ці інтереси повинні об'єднатися навколо місцевих органів влади, а логічним продовженням є передача їм частини законодавчих функцій [36, с. 13].

Працівники редколегії неодноразово критикували російський централізм. У одній із статей "Літературно-наукового вісника" зауважувалося, що парламентський

режим не може ефективно функціонувати в централізованій багатонаціональній державі [31, с. 354].

В. Гришинський статтею "Децентралізація сучасної держави" ("Українська хата") мав за мету донести до читача розуміння політичної та економічної шкоди централізаторства для периферії держави [5, с. 332].

Автори "Слова" акцентували увагу на тому, що мало для якої країни у світі автономія така корисна, як для Росії (величезні простори, різне господарство, різні народи: лише великих націй за переписом 1897 року нараховується 15, а також сотні інших дрібних) [17, с. 4–5]. Росія загубилась у власних просторах неохопних володінь. Зауважувалося, що це питання потрібно вирішити за існуючого режиму. Інакше воно буде виринати знову і знову з більшою силою [36, с. 12].

М. Грушевський у статті "На українські теми. Фабрикація сепаратизма" ("Літературно-науковий вісник") прагнув показати законність вимог українства [7, с. 132]. І. Тарасенко у статті "Де-кілька слів до нових виборів" ("Рада") стверджує той факт, що ідея автономії викликана самим життям [39, с. 2].

Для обґрунтування ідеї політичної окремішності редакція "Української Жити" помістила на сторінках журналу відповіді Ф. Корша на одну з анкет журналу. Представник російської прогресивної інтелігенції виділив такі пункти відмінностей українства та росіян: 1) у мовному аспекті; 2) за фізичним складом; 3) за духовними особливостями; 4) за побутовими рисами [41, с. 15].

Редакційний колектив "Українського Студента" займав дещо іншу позицію. М. Сирота ("Сторінки минулого та завдання сучасного") згадує, що ще в 1905 році на українських прапорах між загальноросійськими гаслами красувався заклик "Автономія України". Але рух став спадати, наступила реакція. Українське громадянство зрозуміло, "що се гасло "Автономія України" було передчасне та має стати провідною зіркою, ідеалом на довгі роки буденної роботи, яка утворить можливість його реалізації. Настала епоха "малих діл", що характеризується жвавим зростанням "Просвіти", українських клубів, студентських громад, культурно-національних організацій [35, с. 36]. Російська нація зовсім не думає ошчаслилювати українську, а український рух вважає шкідливим і ігнорує його [37, с. 1].

А. Товкачевський у дописі "Приятелі і вороги народа" до "Української хати" стверджував, що становище українців як повноправної нації майже безнадійне. "Ми ніколи не станемо комусь сусідами – все будемо підсусідками". Тому потрібно зберегти своє існування як культурно-національного комплексу [40, с. 130].

Деякі періодичні видання робили спроби визначення національно-територіальних меж України. У "Літературно-науковому віснику" було розміщено статтю "Національно-територіальні межі України і території інших областей Росії", за котрою східні та південно-східні кордони України проходять через Донщину, Ставропольщину й Кубань до Чорного моря [20, с. 213]. "Село" окреслювало всі етнічні українські території, включаючи до них Херсонську губернію, велику частину Бессарабської, Катеринославську, більшу частину Таврійської, майже всю Кубанщину, Харківську, велику частину Донської області, Воронізької та Курської губерній, Полтавську, Київську, Подільську, Волинську, Чернігівську, велику частину Мінської, Гродненської, Сідецької та Люблінської. Також Галичину, Буковину та Угорську Україну (Закарпаття). Не залишилися поза увагою території компактного проживання українців у Росії та за кордоном [34, с. 6].

Автори "Сноп" вирішували проблему територій ще радикальніше: "Надходить весна і ціла Країна наша, земля нашого народу, з двох боків обрамована пасма-

ми гір Карпатських та Кавказьких, а з третього морем – заясніє у всій своїй красі" [38, с. 1].

М. Порш був переконаний, що без розмежування держави на національні краї неможливо зменшити ворожнечу та влаштувати автономний устрій ("Автономія України"). Він визначив також приблизну площу земель та їх населення: "Україна – то край, в якому найменше є 513 089 квадратних верстов землі та 26 мільйонів 202 тисячі душ людности, а за переписом 1897 року – 32 млн 98 тис. осіб" [29, с. 7–9].

Українські патріоти спростовували твердження про те, що надання автономії народам імперії загрожує її цілісності. "Так як коли-б для збереження цілості людського тіла доконче було треба, щоб у нього були зв'язані руки й ноги, закриті очі та заткані вуха". Російська держава занадто велика, щоб один центральний уряд міг дбати про кожну її частину [18, с. 288–290]. І. Франко у статті "Свобода і автономія" підкреслював той факт, що над побудовою та утвердженням сучасної Росії працювали всі народи, які знаходяться в її складі [44, с. 286].

Вважалося, що розв'язати питання про сполучення автономій провінцій та єдності держави можна лише шляхом розмежування законодавчих функцій [31, с. 348].

Велика роль у боротьбі за автономізацію відводилася українським політичним партіям. М. Порш у статті "Національне питання та виборча агітація на Україні" підкреслював те, що саме українські партії за основу передвиборчої кампанії повинні взяти гасла національного визволення та автономії України. Однак на шляху реалізації цього стояла проблема прірви між інтелігенцією та народом, котру утворив історичний розвиток Росії та особливо України [32, с. 135]. На сторінках "Слова" зауважувалося, що не можна знайти жодної української політичної партії, яка у своїй програмі на почесне місце не ставила б здобуття Україною автономії [22, с. 7–8]. "Рада" подавала інформацію про вимоги основних партій [14, с. 141].

Великий резонанс на сторінках видань викликало обговорення необхідних видів автономій. Питання автономного устрою розглядав у статті "Як розв'язати національне питання" М. Гехтер ("Рада"). Піддавши аналізу 2 типи автономії – культурно-національну та національно-територіальну, – автор робить висновок, що добрим та корисним для розв'язання національного питання є той проект, який усуває будь-яку можливість економічного чи культурного поневолення однієї нації іншою. Таким чином, культурно-національна автономія визначається як така, що не є доцільною [1, с. 1]. Зазначалося, що навіть національно-територіальна автономія повністю питання не вирішує. Саме тому найкращою є широка демократична крайова автономія [2, с. 1-2].

Роз'ясненням питання про види автономій на сторінках "Слова" у серії статей "Автономія України" займався М. Порш. Він виділив такі типи: територіальну, національно-територіальну, національну (вважав шкідливою), культурну, національно-культурну [23, с. 6–9]. Національно-територіальна автономія визначалася найкращою.

Дописувачі "Української хати" вважали, що автономія означає "широку і всебічну самостійність провінційальної, периферійної влади відносно до всієї держави, котра цехується правом законодавства в межах данної територіальної одиниці" [5, с. 332].

Помилковою вважалася думка, що демократизація Росії буде природною підставою для повного і негайного розв'язання національного питання в державі [10, с. 490–491]. М. Грушевський у статті "На українські теми. Гріхи наші" закликав українське суспільство відмовитись від "сервілізму" [14, с. 325–326].

М. Порш склав модель майбутнього політичного устрою території України. Насамперед, потрібно було встановити закон про рівність всіх громадян в державі. Чиновники ж повинні коритися народові, слухатися громади. Також потрібно, "щоб до парламенту, сейму і до всього місцевого самоврядування вибирав послів весь народ, щоб було заведено вселюдне, рівне, просте й тайне виборче право [24, с. 7–8].

Проект автономного устрою М. Порша передбачав розподіл повноважень між місцевими та центральними органами майбутньої федерації. У розпорядження українців мали бути передані культурні справи (загальна освіта, професійна освіта, культурні установи); господарські справи (сільськогосподарські, дорожні, кредитні, громадське господарство; фінансові (право самостійно складати свій бюджет); переселенські справи); місцеві громадські справи (міське самоврядування, нагляд за чиновниками та адміністрацією, фабричні закони, медичні і санітарні справи, статистика життя) [28, с. 6–8].

Визначалася відповідальність центрального російського правління за закони про права людини та громадянина, загальний бюджет, справи війська та флоту, видання цивільних, торгових та карних законів, завідування митницями, митними податками та доходами, залізничними, ґрунтовими та водними шляхами, тарифами на дорогах, системою мір та ваги, видання законів про банки та страхування, видача патентів, видання фабрично-робітничих законів, вирішення спорів між окремими частинами єдиної держави [29, с. 7–9].

У проекті були такі положення:

1. "Найвищою властю на всю Україну в її місцевих справах повинно бути зібрання виборних або, як його називають, сейм".
2. Активне та пасивне виборче право повинно надаватися жінкам та чоловікам з 20 років.
3. Для виборів край треба поділити на округи по 100 тисяч в кожному. Кожен округ обиратиме 1 посла до сейму. При поділі на округи має враховуватися національний принцип.
4. Має бути встановлена пропорційна система виборів.
5. Послів до сейму потрібно обирати через кожні 2 роки.
6. Потрібно відібрати Крайову Управу або Крайовий Комітет (з кількох осіб, теж на 2 роки). Він становитиме найвищу виконавчу владу.
7. Потрібно запровадити широке самоврядування на місцях, котре має встановлюватися на національній основі.
8. Повинна здійснюватися практика референдумів.
9. Народ володіє законодавчою ініціативою.
10. Російська держава має перетворитися на федерацію автономних країв.

Зазначалося, що автономія не шкодить функціонуванню господарства держави, оскільки не передбачає встановлення митних кордонів між частинами федерації [30, с. 4–6].

Не менш вагомим аргументом встановлення автономного устрою стали економічні негаразди України, викликані несправедливою економічною політикою центру. Сторінки періодичних видань переповнені статистичними даними на підтвердження цього факту. Держава "щороку одбірає у народа (1/2) половину продуктів його праці", – говорить у "Літературно-науковому віснику" [6, с. 290]. 45% податків, зібраних з населення на Україні, витрачається поза її межами для покриття дефіцитів інших губерній, а також на видатки, пов'язані із закордонними позиками [19, с. 288]. Подібні висновки робили дописувачі "Засіву" [12, с. 100].

Детально проаналізовані економічні проблеми в Україні у статті М. Гордієнка "Україна в державному бюджеті за часів Третьої Думи". Автор дає статистику

збору податків та їх використання. За 1898 – 1910 роки отримування фінансів на потреби краю було меншим більш ніж удвічі [3, с. 1]. Продовжив автор цю тему на сторінках "Літературно-наукового вісника" у статті "Україна в державному бюджеті Росії". Автор звернув увагу на надзвичайну різницю місцевих витрат в Росії та європейських країнах [4, с. 138].

Газета "Слово" наголошувала на непропорційності сплати податків населенням видаткам із казни для потреб краю. За 10 років від 1882 до 1891 року не повернулося до України 701 589 тис. карбованців. 1898 – 1906: 1 766 693. Все вкладається у розвиток власне російських територій. Центральне правління звинувачувалося у використанні України як сировинної бази для потреб імперії та міжнародної торгівлі [26, с. 7–9]. Отже, "український народ для того, щоб краще й повніше задовольняти свої хозяйственні потреби й інтереси, повинен мати автономію в хозяйственных справах України" [27, с. 6–8].

Інформативною в економічних питаннях є стаття "Куди йдуть народні гроші?" у "Слові". Зауважувалося, простий народ живе бідно, однак великі чиновники отримують велике жалування [16, с. 6]. Скрізь за кордоном влада не може взяти з народу ні копійки, поки не дозволять його представники – посли народні в парламенті. В Росії ж ці посли мають мало прав у вирішенні економічних питань [17, с. 5].

Стосовно несправедливої економічної політики С. Черкасенко констатує: "Люди або провадять певну державну мету (начальство), або просто заробляють на тому, упорядковуючи на старечій спині неньки-України свої гаразди" [45, с. 167].

Отже, українська періодика 1907 – 1914 років в Російській імперії, беручи на себе роль трибуни виголошення актуальних проблем українства, загальних національних ідей, стала важливим джерелом донесення до народу прогресивних бачень, серед яких проступає проблема автономного устрою українських територій. Проекти реформи політичного статусу території України у складі Російської імперії на сторінках українських газет та журналів представлені переважно автономістськими настроями. Єдине видання, що було налаштоване більш радикально, – "Сніп". Однак через загрозу репресій редакція практично не публікувала конкретних заяв, обмежуючись лише підтекстом. Найбільшими прихильниками автономістських ідей виступили "Літературно-науковий вісник", "Слово", "Рідний край". Менш виразно ці позиції простежуються на сторінках "Ради", "Дніпрових хвиль", "Маяка" тощо. Дописувачі видань аналізували види автономій, шукаючи найбільш прийнятний для України. Було сформовано цілий комплекс аргументів, які підтверджували потребу політичних змін. Лише поверхневим оглядом справа не обмежувалася. Автори розробили схему розмежування повноважень між центральною та місцевою владою, були здійснені спроби визначити національно-територіальні межі майбутньої автономії, передбачалася реформа місцевого самоврядування на національній основі.

Список використаних джерел

1. Гехтер М. Як розв'язати національне питання / М. Гехтер // Рада. – 1907. – № 113. – 18 травня – С. 1.
2. Гехтер М. Як розв'язати національне питання / М. Гехтер // Рада. – 1907. – № 114. – 19 травня – С. 1–2.
3. Гордієнко М. Україна в державному бюджеті за часів Третьої Думи / М. Гордієнко // Рада. – 1912. – № 119. – 26 мая (8 червня). – С. 1.
4. Гордієнко М. Україна в державному бюджеті Росії / М. Гордієнко // Літературно-науковий вісник. – 1912. – Том 59. – Кн. 7–8. – С. 129–142.
5. Гришинський В. Децентралізація сучасної держави / В. Гришинський // Українська хата. – 1911. – № 7–8. – С. 329–341.
6. Грушевський М. На українські теми. Гріхи наші / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Річник 10. – Кн. 5 – С. 290–332.

7. Грушевський М. На українські теми. Фабрикація сепаратизма / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1911. – Том 54. – Кн. 4. – С. 129–150.

8. Гутковський В. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. – 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція / В. Гутковський, І. Крупський, П. Федоришин. – Львів: АА "Піраміда", 2001. – 196 с.

9. Дзвін. – 1907. – № 1 – 306 с.

10. Дзвін. – 1913. – № 12 – С. 220–495.

11. Донцов Д. Джентльменам із "Дзвону" / Д. Донцов // Українська хата. – 1914. – № 3–4. – С. 310–321.

12. Засів. – 1912. – № 11. – 16 марта. – С. 90–120.

13. Історія української дожовтневої журналістики: Навчальний посібник для студ. із спец. "журналістика" / О. І. Дей, І. Л. Моторний, М. Ф. Нечитайло та ін. – Львів: Вища школа, 1983. – 511 с.

14. Кобинець А.В. "Громадська думка" / "Рада" (1905 – 1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Кобинець Алла Володимирівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2005. – 222 арк.

15. Крупський І.В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Крупський Іван Васильович; НАН України, Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К., 1996. – 454 с.

16. Куди йдуть народні гроші? // Слово. – 1907. – № 5. – 9 лютого – С. 6.

17. Куди йдуть народні гроші? // Слово. – 1907. – № 8. – 30 лютого – С. 5.

18. Літературно-науковий вісник. – 1907. – Том 37. – Кн. 3 – 359 с.

19. Літературно-науковий вісник. – 1909. – Том 48. – Кн. 11 – 340 с.

20. Національно-територіальні межі України і території інших областей Росії // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Том 40. – Кн. 11 – С. 210–226

21. Опанащук П.В. Роль газети "Рада" в національному відродженні українського народу (1906 – 1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Опанащук Петро Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 198 арк.

22. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 2. – 13 лютого. – С. 4–10.

23. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 5. – 4 лютого. – С. 5–12.

24. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 8. – 23 лютого. – С. 6–12.

25. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 9. – 2 марта. – С. 4–9.

26. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 10. – 9 марта. – С. 5–10.

27. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 11. – 16 марта. – С. 5–11.

28. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 12. – 23 марта. – С. 6–9.

29. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 13. – 30 марта. – С. 5–11.

30. Порш М. Автономія України / М. Порш // Слово. – 1908. – № 14. – 6 квітня. – С. 4–10.

31. Порш М. До питання про автономію / М. Порш // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Том 39. – Кн. 8–9 – С. 344–359.

32. Порш М. Національне питання та виборча агітація на Україні / М. Порш // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Том 37. – Кн. 1 – С. 129–142.

33. Порш М. Про національну неволю та про те, як з неї визволитися / М. Порш // Слово. – 1907. – № 20. – 22 лютого. – С. 5–16.

34. Село. – 1909. – № 6. – 8 лютого (жовтня). – 23 с.

35. Сирота М. Сторінки минулого та завдання сучасного / М. Сирота // Український студент. – 1913. – № 1. – С. 35–45.

36. Смуток П. Перспективи руско-українських отношений / П. Смуток // Украинская Жизнь. – 1913. – № 3. – С. 10–19.

37. Сніп. – 1912. – № 11. – 11 (24) березня – 56 с.

38. Сніп. – 1912. – № 15. – 8 (21) квітня – 49 с.

39. Тарасенко І. Декілька слів до нових виборів / І. Тарасенко // Рада. – 1907. – № 2. – 3 січня. – С. 2.

40. Товкачевський А. Приятелі і вороги народу / А. Товкачевський // Українська хата. – 1913. – № 2. – Лютий – С. 129–138.

41. Украинская Жизнь. – 1913. – № 1 – С. 14–20.

42. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра: Історико-теоретичний нарис / В. І. Шкляр, О. К. Мелешенко. О. Г. Мукомела, І. С. Паримський. – К.: КМУЦА, 1996. – 168 с.

43. Українська хата. – 1912. – № 6. – Червень – 360 с.

44. Франко І. Свобода і автономія / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Том 37. – Кн. 2. – С. 280–288.

45. Черкасенко С. Українське життя року 1913 / С. Черкасенко // Літературно-науковий вісник. – 1914. – Том 65. – Кн. 4 – С. 159–175.

46. Яцина О.А. Національно-культурний рух 1907 – 1914 років і українська преса: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Яцина Олег Анатолі-

йович; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: 2002. – 207 арк.

References

1. HEKHTER, M. (1907) Yak rozv'iazaty natsionalne pytannia. *Rada*. 113, 1.
2. HEKHTER, M. (1907) Yak rozv'iazaty nacionalne pytannia. *Rada*. 114, 1–2.
3. HORDIIENKO, M. (1912) Ukraina v derzhavnomu biudzheti za chasiv Tretoi Dmy. *Rada*. 119, 1.
4. HORDIIENKO, M. (1912) Ukraina v derzhavnomu biudzheti Rosii. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 59 (7–8), 129–142.
5. HRYSHCHYNSKYI, V. (1911) Detsentralizatsiia suchasnoi derzhavy. *Ukrainska khata*. 7–8, 329–341.
6. HRUSHEVSKYI, M. (1907) Na ukrainski temy. Hriky nashi. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 10 (5), 290–332.
7. HRUSHEVSKYI, M. (1911) Na ukrainski temy. Fabrykatsiia separatyza. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 54 (4), pp. 129–150.
8. HUTKOVS'KYI, V., KRUPSKYI I., FEDORYSHYN, P. (2001) *Ukrainska zhurnalistyka Naddnyprianshchyny (II polovyna XIX st. – 1920 r.): henezys, problematyka vystupiv, derzhavotvorch funkciia*. Lviv: AA "Piramida".
9. Dzvyn (1907). 1, 306.
10. Dzvyn (1913). 12, 220–495.
11. DONTSOV, D. (1914) Dzhentlmenam iz "Dzvonu". *Ukrainska khata*. 3–4, 310–321.
12. Zasyv (1912). 11, 90–120.
13. DEI, O.I., MOTORNYI, I.L., NECHYTAIUK, M.F. et al (1983) *Istoriia a ukrainskoi dozhovtnevoi zhurnalistyky*. Lviv: Vyshcha shkola.
14. KOBYNETS, A.V. (2005) "Hromadska dumka" / "Rada" (1905 – 1914 rr.) – persha shchodenno ukrainskomovna hazeta Naddnyprianskoi Ukrainy: utverdzhennia natsionalnoi idei. Unpublished thesis (PhD), Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Instytut zhurnalistyky, Kyiv.
15. KRUPSKYI, I.V. (1996) Presa yak dzherelo doslidzhen natsionalno-vyzvolnykh zmahan za ukrainsku derzhavu (druga polovyna XIX – persha chvert' XX st.). Unpublished thesis (Doctor of Historical Science), Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy, Lvivske vidilennia Instytutu ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho, Kyiv.
16. Kudy idut narodni hroshi? (1907). *Slovo*. 5, 6.
17. Kudy idut narodni hroshi? (1907). *Slovo*. 8, 5.
18. Literaturno-naukovyi visnyk (1907). Vol. 37 (3), 359.
19. Literaturno-naukovyi visnyk (1909). Vol. 48 (11), 340.
20. ANON (1907) Natsionalno-terytorialni mezhi Ukrainy i terytorii inshykh oblastei Rosii. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 40 (11), 210–226
21. OPANASHCHUK, P.V. (2009) Rol hazety "Rada" v natsionalnomu vidrodzhenni ukrainskoho narodu (1906 – 1914 rr.). Unpublished thesis (PhD), Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.
22. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 2, 4–10.
23. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 5, 12–12.
24. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 8, 6–12.
25. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 9, 4–9.
26. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 10, 5–10.
27. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 11, 5–11.
28. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 12, 6–9.
29. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 13, 5–11.
30. PORSH, M. (1908) Avtonomiia Ukrainy. *Slovo*. 14, 4–10.
31. PORSH, M. (1907) Do pytannia pro avtonomiiu. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 39 (8–9), 344–359.
32. PORSH, M. (1907) Natsionalne pytannia ta vyborcha ahitatsiia na Ukraini. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 37 (1), 129–142.
33. PORSH, M. (1907) Pro natsionalnu nevoliiu ta pro te, yak z nei vyzvolytysia. *Slovo*. 20, 5–16.
34. Selo (1909). 6, 23.
35. SYROTA, M. (1913) Storinky mynulo ho ta zavdannia suchasno ho. *Ukrainskyi student*. 1, 35–45.
36. SMUTOK, P. (1913) Perspektivyv russko-ukrainskykh otnoshenii. *Ukrainskaia Zhyzn*. 3, 10–19.
37. Snip (1912). 11, 56.
38. Snip (1912). 15, 49.
39. TARASENKO, I. (1907) Dekilka sliv do novykh vyboriv. *Rada*. 2, 2.
40. TOVKACHEVSKYI, A. (1913) Priyateli i vorohy naroda. *Ukrainska khata*. 2, 129–138.
41. Ukrainskaia Zhyzn (1913). 1, 14–20.
42. SHKLIAR, V.I., MELESHCHENKO, O.K., MUKOMELA, O.H., PARY MSKII, I.S. (1996) *Ukrainska zhurnalistyka: vchora, sohodni, zavtra*. Kyiv: Kyivskii mizhnarodnyi universytet tsyvilnoi aviatsii.
43. Ukrainska khata (1912). 6, 360.
44. FRANKO, I. (1907) Svoboda i avtonomiia. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 37 (2), 280–288
45. CHERKASENKO, S. (1914) Ukrainske zhytie roku 1913. *Literaturno-naukovyi visnyk*. Vol. 65 (4), 159–175.
46. YATSYNA, O.A. (1914) Natsionalno-kulturny rukh 1907 – 1914 rokiv i ukrainska presa. Unpublished thesis (PhD), Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv.

Надійшла до редколегії 17.05.16